

MIRAN KOMAC

**QUESTI SLAVI BISOGNA ELIMINARLI:
USODA BENEŠKE SLOVENIJE?
(raziskovalni kroki)**

a.

Priključitev Beneške Slovenije k Italiji leta 1866 predstavlja pričetek odvijanja štirih bistvenih procesov, ki se na poseben način odražajo v politični kulturi slovenske manjšine v videmski pokrajini:

1. proces asimilacije, ki vpliva na izjemno zadržanost, če že ne strah pred izražanjem slovenske etnične identitete v javnosti;
2. proces izgrajevanja specifičnega razmerja med nacionalnim v etničnem smislu ter nacionalnim v državnem pomenu, kar se izraža v pojmu "razklanih osebnosti"; izvajanje tega koncepta ima velike posledice tako v odnosu italijanske države do slovenske manjšine v videmski pokrajini, kot tudi pri oblikovanju nacionalne identitete;
3. radikalno skrčenje medijev etnične socializacije, ki v bistvu obsegajo le družino, avtohtono vaško okolje in predvsem cerkev; šele v petdesetih letih tega stoletja se tem postopno pridružujejo novi (tisk, kulturna društva, politične organizacije). Dolgotrajno medsebojno prepletanje predvsem prvih treh agensov ni pustilo le sledove v zavesti, ampak je to imelo pomembne posledice na tisti del politične kulture, ki ga pojmuje kot politično obnašanje;
4. procesi migracij z izrazito poudarjeno emigracijsko črto kot bistvenim sestavnim delom (ne)razvoja. Na eni strani ti procesi vodijo (v najbolj drastični varianti) k postopnemu usklajevanju slovenske etnične in slovenske državne meje; po drugi strani pa se nam migranti kažejo kot izjemno pomembni, če že ne ključni nosilci razvoja tega področja v tistih primerih, ko obstoja celoten migracijski tok ali migracijska veriga.

b.

Italija je nastala po sistemu narod-država; v okviru globalne zgodovinske tipologizacije nastanka narodov Italijane uvrščamo med tiste narode, ki so to postali preden so uveljavili lastno državnost, ali pa so državnost imeli le kot zgodovinski spomin. Za razliko od Nemcev, ki so tudi vztrajali pri svoji zgodovinski državnosti (Sveto rimsko cesarstvo nemške narodnosti), so se Italijani morali zadovoljiti zgolj s tako ali drugače prikazano Italijo kot razpoznavno

državno tvorbo v določenih zgodovinskih obdobjih. Za odnos Italije do različno etničnega velja imeti v mislih še relativno nestabilnost njene meje s severnimi sosedi (Francija, Avstrija, Jugoslavija), ki traja vse do leta 1947 oziroma celo do leta 1954; in ne nazadnje še izenačevanje etničnega in državnega ter iz tega izvirajoča potreba po nacionalni nivelizaciji brez ostankov. Italijanska država se je oblikovala preko združitve po mnogih elementih različnih populacij. Zato je mnogo časa prevladovala miselnost, da etnično-lingvistične različnosti niso istočasno tudi etnično manjšinski problemi. Še posebej med italijanskimi politiki je bilo zasidrano prepričanje, "da so različni govori le "dialekti" enega in istega "jezika". Med leti 1861 in 1918 je uresničevanje te teze na juridičnem področju vodilo k strogemu unificirajočem pravu, na podlagi katerega je bila italijanščina edini državni jezik. Istočasno je to vodilo k odpravljanju norm, sprejetih v okviru piemontskega prava, ki so ščitile rabo francoščine (...) prav tako pa ni bila v tistem času deležna nikakršne pravne zaščite slovenska manjšina v Beneški Sloveniji, ki je bila vključena v Kraljevino Italijo".¹

Kar zadeva področje našega proučevanja velja omeniti, da je bil proces asimilacije celo javno obelodanjen kaj kmalu po priključitvi Beneške Slovenije k Italiji. Tako je že 22. novembra 1866 izšel v časniku *Giornale di Udine* članek z naslovom "Gli Slavi in Italia", v katerem je mogoče prebrati tudi tole: "(...) Nikakršnega nasilja ne bomo izvajali; da bi italijanizirali Slované v Italiji bomo uporabili jezik in kulturo višje civilizacijske stopnje, kar italijanska nedvomno je. Da jih pritegnemo k italijanski civilizaciji, ki mora ob meji pokazati ves svoj sijaj, bomo posebno pozornost posvetili ukrepom za izboljšanje njihovega socialnega in ekonomskega položaja ter izobraževanju (...). To civilizacijsko poslanstvo morajo nase prevzeti najbolj premožni in izobraženi Slovani, skupaj z Italijani iz sosednih dežel, kar bo omogočilo najmočnejšo obrambo naših meja.

Ni dovolj trditi, da so Istra, Trst, Gorica italijanska področja v vseh ozirih dokler lahko diplomacija uporabi argument o obstoju Slovanov na njenem ozemlju. Te Slované je potrebno odstraniti (*Questi Slavi bisogna eliminarli*) z izkazovanjem naklonjenosti, razvojem in kulturo. Vsi izobraženi člani te slovanske kolonije so jezikovno in kulturno že italianizirani ter slovenščino (lo slavo) obravnavajo le kot kmečki dialekt; poleg tega pa tudi vsi slovanski kmetje in gorjani poznajo na tem področju obstoječi italijanski dialekt. Ta transformacija je potekala sama od sebe preko kulture; toda to akcijo je mogoče pospešiti s pomočjo posebnih ukrepov (...). Nekoč se je za obrambo meja narodov uporabljalo orožje; v drugih časih pa se uporabljajo poučne besede in ekonomski razvoj. Sedaj je čas za uporabo tega slednjega sredstva, še posebej v Istri in Furlaniji. V strmjenih vrstah je potrebno korakati k osvajanju meja lastne nacionalnosti".²

¹ Enciclopedia del diritto. Vol. XXVI. Alessandro Pizzorusso, *Minoranze Etnico-Linguistiche*. Giuffrè Ed., Milano, 1976, str. 541.

² *Gli Slavi in Italia*. *Giornale di Udine* (Udine) 22. novembra 1866.

c.

Program italijanizacije in s tem asimilacije slovenske populacije v Italiji je potekal v več smereh; najprej z brisanjem vseh znakov slovenstva,³ s prepovedjo rabe lokalnih neitalijanskih jezikov v javnosti⁴ ter predvsem skozi izgrajevanje izobraževalnega sistema.

Novi italijanski državljani so morali sprejeti iste upravne in kulturne ustanove, isto šolstvo in organizacijo in isti jezik, ki ga je italijanska država predpisala za proces izgrajevanja Italijanov. Širjenju pismenosti in uvajanju italijanščine je bil nasploh posvečen velik pomen, čeprav velja istočasno poudariti, da so vsaj pri določenem delu populacije ostajale težnje po ohranjanju slovenskega jezika. O tem nas prepričujejo izvorne listine: "Župan Specogna iz Ronca je 27. julija 1873 podpisal rokopisni razpis učiteljskega natečaja in v opombi dodal - kandidatnje morajo obvezno poznati slovenski govor. - Sovodenjski župan Carligh je 4. avgusta istega leta podpisal tiskovni oglas natečaja z enako vsebino in dodal rokopisno opombo - kandidati morajo poznati slovenski jezik"⁵.

Kako so bile te pobude sprejete ni znano. O reakcijah lahko sklepamo po vsebini tajne okrožnice, ki jo je takratni kraljevi komisar posredoval županom Beneške Slovenije že 19. aprila 1869: "Znana so vam vladina priporočila glede rabe narodnega jezika in v ta namen je pred kratkim okrajni šolski nadzornik obhodil ta kraj. Marsikateri sovražnik naše neodvisnosti - budeč krive misli panslavizma - išče vsakršnih pripomočkov, da bi se v tem kraju še nadalje ohranjala raba slovenskega jezika, ki spominja na sramotno bivanje tujca v Italiji. Razširjajo se med ljudmi tiskovine in tajni katekizmi, - in ker mora biti vladi mar, da se tako njej sovražno rovarjenje ustavi ter da se krivci kaznujejo, vas opominjam: pazite, obiskujte šole, ker je ostro zapovedano poučevanje izključno le v italijanskem jeziku, in ako zapazite, da bi se kak učitelj predrznil posluževati se omenjenega jezika, sporočite mi to, da se tak človek takoj odstrani"⁶.

Najbolj učinkovit sistem, ki je zagotavljal tudi dolgoročne rezultate pa je predstavljalo ustanavljanje šolskih struktur, ki bi pospeševale nacionalno alternacijo in ustrezno indoktrinacijo.

V ta sklop je mogoče uvrstiti ustanovitev posebne šolske (vaške) pripravljalnice (Scuola Preparatoria), v kateri bi se slovenska dekleta pripravljala za poklic učiteljic v osnovnih šolah. Že leto dni kasneje (1877) ta prerase v popolno šolo, ki se kasneje preoblikuje v učiteljsišče; šolski stavbi je prizidan tudi

³ Leta 1867 je bilo osrednje urbano središče Slovencev v Beneški Sloveniji preimenovalo iz S. Pietro degli Slavi v S. Pietro al Natisono. O tem podrobneje v: Cotterli O.: *Le Valli del Natisono vedete d'Italia*. Udine, 1966.

⁴ O tem podrobneje: Clavara F., Ruttar R.: *Sloveni ed emigrazione*. Zveza beneških izseljencev. Cividale del Friuli, 1985.

⁵ Povzeto po: Carlo Podrecca, *Slavia Italiana*. Ponatis. Uredil študijski center Nediža Špeter, Trst, 1977, str. 49.

⁶ Povzeto po A. Gabršček: *Goriški Slovenci*, Ljubljana, 1934.

študentski dom. Na zavodu so vsako leto diplomirale tri ali štiri učiteljice iz vrst pripadnikov slovenske manjšine, tako da na tem področju praktično ni družine, "v kateri ne bi bilo vsaj enega učitelja ali učiteljice".⁷ Prav ta kategorija izobraženstva, vzgojena v duhu superiornega italijanstva, (je) predstavlja(la) temelj italijanizacije, tako v okviru šolskih struktur, kot tudi v družini.

Procesi grobe italijanizacije nadgrajujejo v politični kulturi Beneških Slovencev dva že omenjena elementa: koncepcijo o populaciji, ki je Italiji kot državi skrajno lojalna in zvesta, kljub drugačnim etničnim osnovam ter vlogo in pomen *slovenske katoliške duhovščine* ("*beneški Čedermaci*").

č.

Ti slednji zadobivajo v slovenski tradiciji še posebno vlogo, zato velja o tem fenomenu spregovoriti nekoliko bolj obsežno. Dejavnost in z njo povezan vpliv duhovščine je temeljil na dokaj homogeni socialni in kulturni sestavi populacije Beneške Slovenije. Duhovščina je predstavljala praktično edini sloj izobraženstva, zato ji je precej naravno pripadel status voditeljev teh populacij, saj so v skladu z zahtevami časa prevzemali poleg verskih še duhovne, kulturne, socialne, podporne in politične funkcije.

V videmskem semenišču so bogoslovci lahko spoznavali slovenski jezik in kulturo in to nam pojasnjuje, kako so se od jezikovnega znanja povzpeli do narodne zavesti. O tem nam priča dejstvo, da so prav beneškoslovenski duhovniki širili slovensko (pisano) kulturno izročilo, ki se je tiskala v "avstrijskem" delu Slovenije. Tako je celovška Družba sv. Mohorja v Beneški Sloveniji, po priključitvi k Italiji, intenzivno pridobivala nove naročnike; od treh (najverjetneje duhovnikov) leta 1867, na 17 tri leta kasneje, na 90 leta 1885, na 140 leta 1890, na 205 leta 1896, na 230 leta 1905 in na 337 leta 1910. Povezave so zamrle z izbruhom prve svetovne vojne. Poleg tega velja omeniti, da je bil prvi uradno odobreni katekizem v slovenskem jeziku datiran z letnico 1869. Kulturne povezave z ostalim delom slovenskega poselitvenega prostora so se kazale tudi v ohranjanju slovenske liturgije na celotnem področju Beneške Slovenije. Študija, ki jo je leta 1931 opravila Associazione Letteraria di S. Gerolamo je pokazala, da se v slovenskem jeziku pridiga v 64 cerkvah v sedmih dekanatih: 5 v Tarvisio/Trbižu, 3 v Moggio/Možencu, 1 v Gemoni/Huminu, 6 v Tarcento/Tarčetu, 14 v Nimis/Nemah, v vseh 26 v S. Pietro al Natisone/Špetera in v 9 v Cividale/Čedadu.

Poleg tega so slovenski duhovniki (kot tudi nekateri drugi slovenski izobraženci) opravljali raziskovalno delo, reševali vprašanja fonetične trans-

⁷ AA. VV.: *Epica rassegna di un settantennio (1879-1948)*. Istituto Magistrale Governativo di S. Pietro al Natisone, Udine, 1948. V tekstu tudi beremo, da je prav ta kader v "svoji družini in v celi pokrajini izžareval blagostanje, predvsem pa tiste vzgojne in moralne vrednote, ki so z Dantejevim jezikom vzvišeni zaklad naše civilizacije. Ta dejavnost, ki je po treh generacijah postala že duhovna tradicija, je vcepila in v dolgem obdobju osnovnošolskega poučevanja učvrstila vezi italijanstva, ki spajajo te doline z domovino".

kripcije, njenega jezika in pravopisa. O tem pričajo pridige, katekizmi, itd.⁸ ki kažejo na globoko povezanost te populacije, njenega jezika in kulturnih tradicij s katoliško cerkvijo.

Nekakšno inkarnacijo te prepletenosti med slovensko populacijo in katoliško duhovščino je predstavljal Ivan Trinko,⁹ ki je nedvomno utelešal vse tiste vrednote, katerih nosilec je bila slovenska duhovščina. Ta socialno kulturni program je izjemno plastično razviden iz pisma napisanega v slovenskem jeziku, ki ga je Trinko poslal mlademu duhovniku leta 1903: "(...) Prva in glavna tvoja dolžnost je voditi duše k njihovemu večnemu izvoru, k Bogu (...). Za dušno pride telesna hrana. Moralno in ekonomično propadanje hodita večinoma združena kakor vzrok in posledica. Med našim ljudstvom igra veliko vlogo pri poslabšanju gmotnega blagostanja tudi nevednost. Dasi ni tvoja posebna stanovska dolžnost skrbeti za pozemske koristi ljudstva (...) vendar dobro si zapomni, da boš moral iz krščanske ljubezni storiti vse, da olajšajš bedo in pomanjkanje našim Slovencem (...).

A še nekaj mi stoji pri srcu. Ne morem, da ti zopet ne priporočim, kar sem ti že stokrat priporočal, namreč naš rodni jezik, dragoceno svetinjo, katere ne smemo zametati, ker nam jo je dal Bog. Vsaka stvar iz prirojenega nagona si gleda ohraniti svojo osebnost in svoje naravne lastnosti, in hrepeni po njihovem zboljšanju, kakor le more. Tembolj mora to storiti človek, ki se zaveda samega sebe in svojega položaja v vesoljstvu. Kdor se ne zaveda svoje bitnosti, ni popoln; on je brez vzorov, brez cilja in teži na slabše. Človek, ki zameta svojo narodnost in svoj jezik, nima lastne osebnosti, nima značaja, ne časti, ter dela krivico sami naravi, kakor vsakemu določi gotove starše, tako ga tudi postavi v določeno pleme. Sveta dolžnost je skrbeti, da si ohranimo svojo narodnost in svoj jezik. Nobena pozemska oblast nima pravice poseči po tem našem zakladu, če ga sami ne zametamo. Sam Bog nam je dal nedotakljivo pravo braniti ga proti kakršnemukoli nasilju, in hraniti ga moramo kakor svojo osebnost. S tem ne rušimo ne zakonov, ne reda, ne miru, ne tujih pravic; ne delamo škode nikomur in ne ustvarjamo nikakršnih nevarnosti. Ti torej, mladi prijatelj, lepo skrbi, da naš jezik ne bo zaničevan in teptan; vžigaj ljubezen do njega med prostim ljudstvom (...)"¹⁰

Trinko pa ni bil le narodni buditelj Slovencev v Benečiji, posredovalec kulturne izmenjave med Slovenci in Italijani, filozof, itd., ampak tudi (vsaj do prepovedi rabe slovenščine v cerkvi leta 1933) aktiven političen delavec v ok-

⁸ O tem glej v delih:

- Naše molitve di Mons. Ivan Trinko. Tipografija Lucchesi, Gorizia, 1951

- dott. Mons. Angelo Cracina: Gli Slavi della Val Natisone, religiosita e folclore ladino e slavo nell'alto Friuli. Del Bianco editore, Udine, 1978.

- Pavle Merku: Pridige P. Podrecca. V: Letopisu 1971, Trst 1972.

⁹ O Ivanu Trinku je bilo zapisanega in objavljenega že toliko, da o tem delu (kakor tudi o opusu samega Trinka) nastajajo že bibliografski pregledi. Zato omenjamo le najnovjši zbornik, ki je izšel na to temo: Ricerche su Ivan Trinko (a cura di Pietro Zovatto). Amministrazione Provinciale di Udine, Udine 1986.

¹⁰ Trinkov koledar 1972, str. 33-34.

viru vseitalijanske stranke Partito Popolare, katere delovanje je usmerjala socialna in politična doktrina katolicizma zapisana v encikliki Rerum Novarum (papež Leon XIII., maj 1891). Partito Popolare je po drugi svetovni vojni preoblikovan v Krščansko demokracijo. Ta opomba sugerira dva pomembna politična procesa, ki sta bila napačno obravnavana: eden v Italiji, drugi (še posebej po letu 1945) v Jugoslaviji. Tisti, ki zadeva Italijo je izhajal iz dejstva, da italijanstvo pomeni tudi enotno nacionalno pripadnost brez kakršnihkoli ostankov. Druga plat pa zadeva Jugoslavijo, ki je ohranjanje etničnega skoraj izključno spremljala skozi očala lastne koncepcije odnosa med razrednim in nacionalnim. Ta je v središče postavljala vlogo in pomen levičarskih organizacij, čeprav so skoraj vsi zgodovinski pokazatelji govorili o drugačni politični orientaciji Beneških Slovencev.

d.

Nastavki takšne politike so bili opazni že za časa narodnoosvobodilne borbe ter se je odražala v avtomatičnem preslikovanju vojaško politične prakse v drugih predelih Slovenije tudi na področje Beneške Slovenije. Troje postopkov je pustilo še prav posebno hude posledice:

1. nasilna mobilizacija beneških mladeničev v enote osvobodilnega gibanja jeseni 1943 in 1944 ter februarja in marca 1945;
2. ukazi nekaterih komandantov partizanskih enot o rekviziciji obutve. Čevlje so ljudem pobirali po hišah, pa tudi kar na cesti. Odvzemanje čevljev je med ljudmi ustvarjalo prave psihološke frustracije, saj so predstavljali simbol garaštva in samoodpovedovanja. Obutev je bila izjemno draga, tako da so lastnika stale cel voz lesa (kdor ga je imel) oziroma nekaj tednov dela pri bogatejših kmetih;
3. samovoljne odločitve intendantov o preiskavah hiš ter odvzemanju različnega blaga, predvsem odev in uniform, ki so jih mobiliziranci v italijansko vojsko prinašali s seboj, ko so prihajali na dopust.

Res je sicer, da so bile take samovoljne poteze kaznovane,¹¹ vendar so bile posledice na političnem področju enormne, praktično nerešljive, kar so ugotavljali tudi v Pokrajinskem komiteju KPS: "(...) Benečija je ne le še vedno nerešen problem, temveč ga je naša vojska še bolj zavozlala".¹²

¹¹ Tako je bil, na primer, intendant Bazoviške brigade septembra 1944 obsojen na smrt. Pričre na sodišču so bili kmetje iz Topolovega, Laz in Dreke. Na smrt so bili obsojeni tudi drugi, ki so delovali samopašno. Za manjše prestopke so bili obsojeni na zaporne kazni ter zaradi pomanjkanja primernih prostorov so jih navadno zapirali v svinjake.

¹² Arhiv IZDG fas. 533/II/2, poročilo PK KPS CK KPS, 13. 1. 1944.

O narodnoosvobodilni borbi v Beneški Sloveniji glej:

- Boris Mlakar: Pohod 30. devizije NOV in POJ v Beneško Slovenijo. Partizanska knjiga. Ljubljana, 1984.

- Giuseppe Ognach-Joško: Il Matajur e la sua gente. Una vita - una lotta da ricordare. ZIT, Trst, 1982.

e.

Prepletanje posledic vseh do sedaj zapisanih procesov je oblikoval poseben sistem politične kulture, način življenja, mišljenja in obnašanja, ki se zreducira na koncept "razklnih osebnosti"¹³. Skoraj vsi mediji socializacije so generacijam in generacijam Beneških Slovencev vcepljali v zavest predvsem eno stvar: ste Italijani, vendar na drugačen način kot ostali Italijani, saj vam neprestano grozi, da boste ta dar izgubili. Vzroke za to je potrebno iskati v permanentni nevarnosti napada barbarov, ki lahko prihajajo le iz vzhoda. Prav zato je v Beneški Sloveniji vse, kar ni italijansko v superlativih, močno sumljivo in nevarno.¹⁴ Ta izjemno pomemben element politične kulture niso v globalu spremenili niti procesi med drugo svetovno vojno niti tisti po letu 1945. V nekaterih elementih so jih celo poglobljali, saj so ustvarjali posebne oblike polarizacije znotraj slovenske manjšine v Beneški Sloveniji. Za prvo obdobje po vojni (nekako do sredine petdesetih let) je mogoče skicirati sledečo politično strukturo med Beneškimi Slovenci:

1. pasivna in narodnostno neosveščena množica (večina);
2. ozek sloj, ki se v svojem narodnostno buditeljskem delovanju povezuje s slovenskimi ("levičarskimi") organizacijami predvsem na Goriškem in preko teh struktur z državo matičnega naroda;
3. ozek sloj asimilirancev, ki v povezavi (tudi) z italijanskimi policijskimi in vojaškimi strukturami tvorijo pripadnike najbolj militantnih protislovenskih organizacij ter
4. ozek sloj tradicionalnih nosilcev ohranjanja določenih elementov narodnostne identitete.

Ta sloj predstavljajo predvsem duhovniki, ki pa obenem nasprotujejo (ali pa vsaj ne pristajajo) na sodelovanje z lokalnimi levičarskimi organizacijami (Pododbor Demokratične fronte Slovencev za Beneško Slovenijo), in seveda niti ne z nacionalističnimi organizacijami.

- dr. Fran Juriševič: Partizansko gospodarstvo na Primorskem. Založba Lipa, Koper, 1975.

- Ciril Zupanc: Zapadnoprimorsko okrožje. Nova Gorica, 1973.

- Antonio Cuffolo: Moj dnevnik. La seconda guerra mondiale vista e vissuta nel "Focolaio" della canonica di Lariz. Cividale, Coop. Dom, 1985.

- Antonio Zuodar: Questione nazionale e resistenza nelle Valli del Natisone. Bologna, Università degli Studi di Bologna, 1980 (Tesi di Laurea).

¹³ Še ostreje sta globoko krizo identitete opisala F. Clavora in R. Ruttar. "(...) se non siete italiani, siete bastardi (mancando, come si è detto, la categoria mentale che scinda i due concetti di cittadinanza e di nazionalità) in effetti, siete qualcosa di diverso, ma non potendo essere Contemporaneamente italiani e sloveni ... a voi la conclusione: "Siamo bastardi." F Clavora, R. Ruttar: Sloveni ed emigrazione. Il caso delle Valli del Natisone. - Zveza Beneških Izseljencev, Cividale del Friuli (UD), 1985, str. 44.

¹⁴ O tem velja spomniti na zanimiv tekst Marina Qualizza: L'atteggiamento della popolazione delle Valli del Natisone di fronte alla questione nazionale. Ciklostirano gradivo. V dokumentaciji INV.

f.

Obdobje po letu 1945, ko sta bili Beneška Slovenija in Kanalska dolina samo v hotenjih in željah Slovenije ter Jugoslavije predmet priključitve k državi matičnega naroda, je dokončno dogradil v prejšnjih desetletjih vcepljen še zadnji pomemben element politične (sub)kulture med pretežnim delom slovenske populacije v Beneški Sloveniji: *strah (izjemno zadržanost)* pred javnim izražanjem (slovenske) identitete. Poleg že preizkušenih metod iz prejšnjih zgodovinskih obdobj, prihaja vsaj v prvih desetih letih po vojni do uporabe najbolj grobih oblik zatiranja poizkusov buditve narodnostne zavesti, med katerimi niso izostali niti fizično maltretiranje ljudi in celo ne uboji.

Najbolj drastična oblika ustrahovanja se navadno inkarnira v pojmu *trikolorizem*.

Prva oblika vojaške organizacije, ki je bila kasneje proglašena kot "trikolonistična" je bila ustanovljena v prvem polletju leta 1944 pod naslovom "Difesa popolare territoriale". Njeno delovanje je bilo usmerjeno proti vsem oblikam protifašističnega delovanja. V tesnem sodelovanju s policijskimi entotami Republike di Salo se je bojevala tako proti italijanskim garibaldinskim silam, entotam IX. korpusa v Beneški Sloveniji, kakor tudi (deloma) proti partizanski organizaciji OSOPPO. Oborožitev in vzdrževanje je prihajalo iz nemških fondov.

Po koncu vojne se ta organizacija združi z delom partizanskih odredov OSOPPO-vecev ter fašističnih milic republike di Salo v tako imenovani "III. korpus prostovoljcev". Vse prebivalstvo nadiških dolin, del italijanskega tiska v deželi kot tudi širše v Italiji ter celo vladni levičarski predstavniki¹⁵ so to tvorbo poimenovali kot "trikoloristi", predvsem zaradi pollegalnega lista te organizacije "Il tricolore". Organizacija je izdajala še druge liste kot so na primer "Vedetta del Natisone", "Italia", itd. Med glavnimi organizatorji (poleg seveda navadnih vojakov) figurirajo znani lokalni priimki: Aldo Specogna, Isidoro Iussa in drugi. Skratka, po uveljavljenemu modelu "gori poturica od Turčina". Mnogi analitiki poudarjajo tesne povezave med to organizacijo in italijanskimi vojaškimi ter policijskimi oblastmi; ne izključujejo pa tudi relacij z zavezniškimi obveščevalnimi službami.¹⁶

¹⁵ Dne 7. 8. 1946 je takratni minister v italijanski vladi Scocciamarro v izjavi dnevniku L'Unita potrdil obstoj paramilitarne profašistične organizacije v Benečiji, ki se zbira okrog ilegalnega glasila "Il tricolore" (...) tu se deli orožje, ki naravnost končuje v rokah nacionalistov in fašistov. Samo od 6. do 11. julija 1946 je bilo v te kraje poslanih več kot 1000 pušk, okoli 40 težkih strojníc ter zaboji ročnih bomb in streliva. Druge večje pošiljke so bile 18. 7. ter 14. 8. 1946. Tako prihaja do številnih nasilstev, ki spominjajo na dobo pred "marcia di Roma".

¹⁶ O tem podrobneje:

- Franco Belci: *Aspetti del dopoguerra in Friuli. Il "Terzo corpo volontari della liberta. V: Nazionalismo e neofascismo nella lotta politica al confine orientale 1945-75. Istituto regionale per la storia del movimento di liberazione nel Firuli-Venezia Giulia, Trieste, 1977, str. 509-550.*

g.

Ta organizacija je v drugi polovici leta 1945, vse leto 1946 in v prvi polovici leta 1947¹⁷ izvršila na stotine terorističnih dejanj: pretepanje ljudi, vdiranje v stanovanja, ropanje in požiganje hiš, "aretacije" ljudi, ki so sodelovali v odporniškem gibanju ter njihovo protipravno zapiranje tudi ob podpori finančnih stražnikov in karabinerjev. Nemalo prebivalcev je bilo zaradi teh dejanj prisiljeno bežati iz Beneške Slovenije v Čedad, Videm, pa tudi v Kobarid.

Teror trikoloristov je sredi leta 1947 dosegel takšen obseg, da se je o tej paramilitarni organizaciji razpisal celo tuji tisk. Da bi vsaj deloma zameglili sledi delovanja, se ta organizacija preimenuje v "Patriotti" z oblikovanjem novega sedeža v Vidmu: Ufficio patrioti. S tem pa se njihovo protislovensko delovanje ni končalo, ampak je bilo prej povod za nova nasilna dejanja, ki so vrhunec dosegla z umoroma Antona Sibau (september 1947) in Andreja Iussa (julija 1949).

Četrtrič se je ta organizacija preimenovala v začetku meseca maja 1951 pred administrativnimi volitvami v Videmski pokrajini (10. 6. 1951), ko si nadene ime "Paesi tuoi" ter tudi na volitvah nastopajo v okviru istoimenske volilne liste. Istočasno izdajajo glasilo "Paesi tuoi", katerega glavna naloga naj bi bila usmerjena proti propagandi slovenskega lista "Matajur".¹⁸ In seveda preprečevanje kakršnegakoli političnega združevanja Slovencev ob bližnjih volitvah, kar jim je, razen v občini Grmek, tudi uspelo.

V takšnih razmerah je bilo več kot hrabro dejanje razvijati kakršnokoli politično delovanje na etničnih osnovah. Praktično je bila ta dejavnost omejena le na skupino (ali bolje skupinico) okrog pododbora DFS za Beneško Slovenijo. Njeno delovanje je bilo na vse mogoče načine razglašano kot filojugoslovansko, katere glavna politična akcija naj bi bila priključitev tega ozemlja k Jugoslaviji. S političnega zornega kota pa ocenjeno kot komunistično, kar je vodilo v konstrukcijo sintagme slavo-comunisti. Kakšne relacije (ali odnos) pretežnega dela slovenske populacije do te politike je povzročala takšna propaganda, je mogoče razbrati iz sledečih empiričnih podatkov: od celotnega šte-

- Flavio Fabbroni: Friuli 1945-1948. Linee di interpretazione. V: Storia contemporanea in Friuli. Anno VI. 1976, št. 7, str. 15-97.

- Sonia Kucler, Franco Belci: La Slavia Veneta nel secondo dopoguerra (1945-54). V: Nazionalismo e neofascismo nella lotta politica al confine orientale 1945-75. Trieste, 1977, str. 581-593.

¹⁷ Podrobnejši popis terorističnih dejanj je mogoče najti v arhivu INV v posebnem dokumentu z naslovom "Seznam najvažnejših trikolorističnih naselij po drugi svetovni vojni v Beneški Sloveniji. ZO-6/VI/13.

Seznam je precej podoben tistemu, ki ga je pod naslovom "Calendario delle violenze nazionaliste" objavila Marta Ivašič v "Nazionalismo e neofascismo nella lotta politica al confine orientale 1945-75. Trst, 1977, str. 594-609.

¹⁸ Točno politično identiteto tega gibanja je podalo glasilo deželne sekcije Krščanske demokracije Il Gazzettino, ki je dne 9. 6. 1951 zapisalo: "Questi raggruppati nel movimento cosiddetto tricolorista - che si puo forse considerare una filiazione politica "Osoppo" - contrabattendo la propaganda del giornaleto slavo "Matajur" (...).

vila slovenske populacije je bilo v tem času kar 81.6% nepismenih, nadaljnih 14.7% je bilo brez kakršnekoli kvalifikacije, medtem ko je višjo srednjo ali visoko šolo imelo le 2.02% celotne populacije. Na te empirične podatke je potrebno "naložiti" že omenjeno in citirano sintagmo o Slovencih (natančneje "Slavi") kot braniteljih italijanstva na italijanskih zahodnih mejah; nadalje negativne izkušnje ob stiku s pripadniki dela matičnega naroda med NOB in nenazadnje je potrebno omeniti tudi odnos slovenske duhovščine kot enega izmed najpomembnejših socializacijskih medijev v Beneški Sloveniji. Znana je izjava (slovenske) duhovščine, ki so jo priobčili v glasilu Krščanske demokracije "Il Nuovo Friuli". Iz te le nekaj najbolj značilnih poudarkov¹⁹:

1. "Za nas ne obstoja nikakršno vprašanje slovenskega iredentizma in še manj aneksionizma;
2. Prebivalstvo te doline (Nediške, op. M. K.) ima znake slovanskega pokoljenja in govori slovansko narečje, ki ga rabi vedno v miroljubne namene. To ljudstvo je popolnoma vključeno v italijansko državno (nazionale) življenje in se čuti vezano na njegovo usodo;
3. Nobeno slovensko narodnostno gibanje nima za nas podlage za obstoj. Takšno gibanje bi motilo življenje te doline;
4. Mi (duhovniki, op. M. K.) smo bili vedno prvi, ki smo svoje delovanje usmerjali v smeri reševanja (slovenskega op. M. K.) družbenega življenja v okviru italijanske države, brez vsakršne zveze z gibanjem Demokratične fronte Slovencev, ki z načeli, obsojenimi s strani Cerkve, dražijo (v italijanskem besedilu je rabljen glagol "esasperare") zahteve tukajšnjega prebivalstva (...);
5. Želimo, da bi v življenje tega prebivalstva in naše potekalo v skladu z Ustavo v polni svobodi in najbolj vdani lojalnosti do italijanske domovine s spoštovanjem jezika in njegovih naravnih potreb verskega in civilnega življenja (...)"¹⁹

Da je petnajst podpisanih (slovenskih) duhovnikov iz Beneške Slovenije hudo resno jemalo odklonilno stališče do DFS je bilo razvidno ob smrti urednika časnika Matajurja Avgusta Zamparutti-ja leta 1951: "Ker je spadal tudi med ustanovitelje DFS v Beneški Sloveniji, mu je dušni pastir njegove vasi odklonil pogrebne svečanosti v Cerkvi"²⁰.

Ne glede na takšne in podobne akcije je na pogorišču pod pepelom ostajalo nekaj iskric, ki se kažejo v izdajanju časnika Matajur (ustanovljen leta 1951), omejenem delovanju kulturnega društva Ivan Trinko v Čedadu (ustanovljeno leta 1954) in v delovanju duhovščine. Na to dejstvo nas opozarja, na primer,

¹⁹ Una dichiarazione del clero della Vallata del Natisone. Il Nuovo Friuli. Settimantale del D. C. (Udine) 28. maggio 1950, anno VII. No. 22.

²⁰ Sporazum o zagotavljanju posebnih pravic slovenske narodne manjšine v Republiki Madžarski in madžarske narodne skupnosti v Republiki Sloveniji (dokumentacija INV Ljubljana). Sporazum je leta 1993 ratificirala Skupščina R Slovenije in Republike Madžarske.

število prodanih slovenskih časnikov v Beneški Sloveniji, med katerimi sta bila na prvem mestu Matajur (okrog 800 izvodov) in Soča (okrog 900 izvodov).

Pogorišča pa ni ustvaril izjemno oster raznarodovalen poskus, ampak predvsem procesi *emigracije*; odhajali so namreč vsi: slovenski nacionalisti, ki so sodelovali v trikolorističnem gibanju, levičarji, kolikor jih je pač bilo in množica nezavednih globoko pobožnih kmetov.

Literatura

- AA. VV., Il problema Veneto e l'Europa 1859-1866. Racolta di documenti diplomatici. - Venezia, Istituto Veneto di Scienza, Lettere ed Arti, 1966
- AA. VV., Nazionalismo e neofascismo nella lotta al confine orientale 1945-75. - Trieste, Istituto Regionale per la Storia del Movimento di Liberazione nel Friuli - Venezia Giulia, 1977
- Clavora F. Ruttar R., Sloveni ed emigrazione: Il caso delle Valli del Natisone. - Cividale, Zveza Beneških izseljencev, 1985
- Cotterli O., Le Valli del Natisone vedette d'Italia. - Udine, Fulvio, 1966
- Cuffolo A., Moj dnevnik. La seconda guerra mondiale vista e vissuta nel "Focolaio" della canonica di Lasiz. - Cividale, Coop. DOM. 1985
- Gujon P. La gente delle Valli del Natisone. - Udine, Arti Grafiche Friulane, 1974
- Ivašič M., La politica linguistica nella Slavia Italiana. - S. Pietro al Natisone, Centro studi Nediža, 1987
- Kacin-Wohinz M., I programmi fascisti di snazionalizzazione di Sloveni e Croati nella Venezia-Giulia. - V: Storia contemporanea in Friuli, XVIII, 1988, n. 19
- Marinelli O., Guida delle Prealpi Giulie. - Udine, 1912 (ponatis Atensa Editrice, 1978)
- Ozgnach G. - Joško, Il Matajur e la sua gente: una vita - una lotta da ricordare. - Trieste, ZTT-EST, 1982
- Podrecca C., Slavia Italiana. - Cividale, Fulvio Giovanni, 1884 (ponatis ZTT-EST, Trst, 1977)
- Podrecca C., Polemica. - Cividale, Fulvio Giovanni, 1885 (ponatis ZTT-EST, Trst, 1978)
- Zovatto P., (a cura di), Ricerche su Ivan Trinko. - Udine, Amministrazione Provinciale di Udine, 1986
- Zuodar A., Questione nazionale e resistenza nelle Valli del Natisone. - Bologna, Università degli Studi di Bologna, Facoltà di Scienze Politiche, 1980 (Tesi di Laurea)

Summary

Questi Slavi bisogna eliminarli: the Fate of Venetian Slovenia? (a research outline)

The annexation of Venetian Slovenia to Italy in 1866 represents the beginning of four intertwined processes which in a particular manner determine political processes within the Slovene minority in the province of Udine; the simultaneous research of the above mentioned processes necessarily provides a relatively thorough illustration of the ethnic "policy" in this territory. These processes can be outlined in the following points:

- 1. the process of assimilation, influencing the exceptional reserve, if not outward fear to express the Slovene ethnic identity in public;*
- 2. the process of building up a specific relation between the national in the ethnic, and the national in the state sense, which is reflected in the conception of "split personalities"; the implementation of this concept greatly influenced the attitude of the Italian state towards the Slovene minority in the province of Udine, as well as the shaping of national identity within the minority itself;*
- 3. radical reduction of media of ethnic socialization which in the essence merely comprise the family, autochthonous village surroundings, and above all the church; only in the 1950s these were gradually joined by others (printed matters, cultural societies, political organizations). The longlasting intertwining of above all the first three factors not only left traces in people's consciousness, but also greatly affected the part of political culture which is deemed political behaviour;*
- 4. migration processes with a distinctly emphasized emigration line as an essential part of (non)development. On the one hand these processes lead (in their most drastic variant) to a gradual bringing into line of the Slovene ethnic and official state border; on the other hand, migrants have proved to be extremely important, if not key bearers of progress of this region in cases where there exists an entire migrational current or migrational chain.*